

CENTRUM STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH
CENTER FOR INTERNATIONAL RELATIONS

RAPORTY I ANALIZY

Krystyna Iglicka

Katarzyna Gmaj

Iwona Bąbiak

**Cudzoziemscy małżonkowie obywateli polskich
– wymiar genderowy**

Raport metodologiczny

Warszawa 2011

Redakcja techniczna i skład:

Wojciech Borodziej - Smoliński

Centrum Stosunków Międzynarodowych

ul. Emilii Plater 25

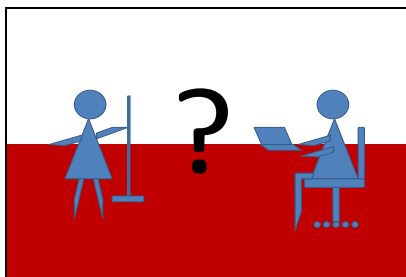
00-688 Warszawa

e-mail: info@csm.org.pl

www.csm.org.pl

Wyłączna odpowiedzialność za treści przedstawione w niniejszym opracowaniu spoczywa na autorze. Przedruk w całości lub częściowy możliwy jest wyłącznie za zgodą CSM. Cytowanie oraz wykorzystywanie danych empirycznych dozwolone jest z podaniem źródła.

**Projekt realizowany jest przy wsparciu
Europejskiego Funduszu na rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich
oraz budżetu państwa**

Spis treści

1. Wprowadzenie	4
2. Źródła danych analizowanych w badaniu.....	5
3. Opis badanej grupy i trudności do jej dotarcia.....	6
4. Sposoby dotarcia do osób badanych	7
5. Realizacja wywiadów.....	11
Bibliografia	13

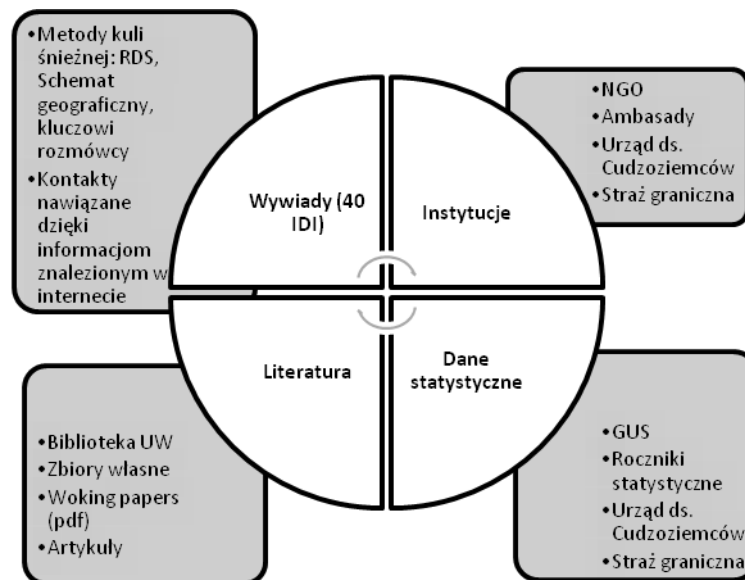
1. Wprowadzenie.

Zaprojektowanie badania wymaga od badaczy dużego wysiłku tak, aby uwzględnić w nim, przewidzieć i zapobiec jak największej liczbie problemów, które mogą utrudnić lub uniemożliwić jego zakończenie lub poprawny przebieg. Niestety zazwyczaj ogromnym staraniom nie udaje się przewidzieć wszystkiego. Badacze jakościowi, szczególnie ci pracujący w terenie powinni być gotowi na wszelkie okoliczności i przygotowani do tego, aby poradzić sobie z tymi trudnościami w konstruktywny sposób. Poniższy opis metodologii ma na celu głównie relację z tego jak przebiegał proces badawczy w projekcie „Cudzoziemscy małżonkowie obywateli polskich – wymiar genderowy”, jednak jest pośrednio pewną analizą przeszkód, jakie pojawiły się w międzyczasie. Sukcesem do poprawnej realizacji oraz zebrania pełnego materiału badawczego okazała się analiza danych z wielu źródeł oraz umiejętność ich połączenia.

2. Źródła danych analizowanych w badaniu.

Realizacja badania możliwa była dzięki połączeniu wielu źródeł informacji. Badanie głównie oparte zostało na technikach jakościowych, w szczególności zaś analizie wywiadów pogłębionych (IDI) oraz danych zastanych (Silverman, 2007). Wykorzystane zostały jednak również liczne statystyki dotyczące sytuacji małżeństw mieszanych, których analiza w znaczący sposób uzupełnia wyniki badania (Babbie, 2008). Poniższy schemat ilustruje źródła pozyskiwania danych na podstawie, których zostały oparte analizy badania.

Schemat 1. Źródła pozyskiwania danych do badania.

Źródło: na podstawie wyników badania.

Dane statystyczne, do których udało się dotrzeć, pozwoliły na analizę ilościową małżeństw mieszanych zawieranych w Polsce. Liczby i zestawienia, do jakich udało się nam dotrzeć ilustrowały ilość zawieranych małżeństw pomiędzy Polakami a cudzoziemkami pochodzącymi z poszczególnych krajów. Głównym źródłem tych informacji były, dane Głównego Urzędu Statystycznego oraz Urzędu ds. Cudzoziemców w Warszawie, kolejne Roczniki Demograficzne oraz dane przekazane przez Straż Graniczną. Większość informacji statystycznych dostępna jest w internecie, na stronach głównych wspomnianych urzędów.

Literatura, na której opierają się analizy wyników badania zaczerpnięta została głównie z zasobów biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, zbiorów własnych badaczy,

pozycji zakupionych na potrzeby projektu, oraz publikacji książkowych i artykułów znalezionych w Internecie. Ważne informacje na temat sytuacji małżeństw mieszanych (bez konkretnych kontaktów do osób badanych) zostały także uzyskane dzięki organizacjom pozarządowym działającym na terenie Warszawy.

Najcenniejszym jednak źródłem danych uzyskanych w badaniu są wywiady przeprowadzone z kobietami, obywatelkami Ukrainy, Rosji i Białorusi, które poślubiły obywatela Polski. Przeprowadzone rozmowy w formie wywiadów pogłębionych stanowią unikalny materiał, na podstawie którego opracowane zostaną kolejne analizy.

3. Opis grupy badanej i trudności do jej dotarcia.

W badaniu jakościowym zrealizowanym w projekcie pt. Cudzoziemscy małżonkowie obywateli polskich – wymiar genderowy. Zostało zrealizowanych łącznie 40 wywiadów pogłębionych (IDI). W tej puli znalazło się 35 wywiadów zostało przeprowadzonych z obywatelkami trzech krajów: Ukrainy, Białorusi i Rosji oraz 5 wywiadów z ekspertami. Kobiety, które wzięły udział w badaniu zostały dobrane według kluczowych kryteriów projektu. Wszystkie kobiety pochodziły z jednego z trzech określonych krajów byłego Związku Radzieckiego, tj. Ukrainy, Rosji lub Białorusi oraz były żonami obywatela Polski. Większość związków jest stała, w kilku przypadkach kobiety, z którymi została przeprowadzona rozmowa były już po rozwodzie, jedna z kobiet jest wdową. W wywiadach eksperckich natomiast wzięło udział dwóch funkcjonariuszy straży granicznej, prawniczka specjalizująca się w prawie rodzinnym dotyczącym małżeństw mieszanych, oraz dwie przedstawicielki organizacji pozarządowych działających na rzecz cudzoziemców, w tym również pomagających małżeństwom mieszanym.

Tabela nr 1. Zestawienie przeprowadzonych wywiadów.

Wywiady	Ilość
Ukraina	19
Rosja	9
Białoruś	7
Eksperci	5
Razem	40

Źródło: na podstawie wyników badania.

Dotarcie do osób badanych stanowiło wyzwanie dla badaczy, gdyż osoby, z którymi zostały przeprowadzone wywiady, stanowią rodzaj grupy nazywanej również przez socjologów

trudnodostępną (*hard-to-reach*). Interesujące jest również, iż choć w statystykach grupa kobiet białoruskich zawierających związki małżeńskie z Polakami stanowi drugą (po Ukrainkach) pod względem liczebności grupę etniczną to w badaniu mieliśmy najwięcej problemów z dotarciem właśnie do tej grupy. Zarówno pochodzenie jak i informacja o małżeństwie należą do danych osobowych a te podlegają specjalnej ochronie. Szczególnie zaś fakt zawarcia małżeństwa należy do danych wrażliwych, do których nie ma ogólnodostępnego wglądu. Instytucje zajmujące się wspieraniem małżeństw mieszanych nie mogą udostępniać kontaktów do swoich beneficjentów nie tylko ze względu na obowiązującą ich ochronę danych osobowych, lecz również względy etyczne. Organizacje, które, na co dzień współpracują z kobietami, które mogłyby potencjalnie stać się uczestniczkami naszego badania, przychodzą do tych organizacji po pomoc i wsparcie. Udostępnienie takich kontaktów byłoby naruszeniem nie tylko ustawy o ochronie danych osobowych, lecz także poważnym naruszeniem prywatności i zaufania tych kobiet. Z tych samych powodów, co działające w Polsce organizacje udzielające wsparcia i pomocy parom i małżeństwom mieszanym lub zrzeszających obywateli krajów byłego ZSRR, ambasady Rosji i Białorusi, do których została wystosowana prośba o pomoc w badaniu, mogły jedynie, przesłać tę informację do podmiotów, z którymi współpracują. Wcześniej jednak konieczne było zapoznanie się funkcjonariuszy z dokładnym celem badania, instytucji oraz przyjrzeniu się narzędziu badawczemu, czyli scenariuszowi pytań.

Podsumowując działania dotarcia, poprzez różnego rodzaju instytucje, do grupy kobiet, z którymi mógł być przeprowadzony wywiad, można powiedzieć, że chociaż z perspektywy badania brak takiego kanału dostępu do kontaktów był dużym utrudnieniem, to w rezultacie jest to znak świadczący o poprawności działania instytucji wspierających cudzoziemców.

4. Sposoby dotarcia do osób badanych.

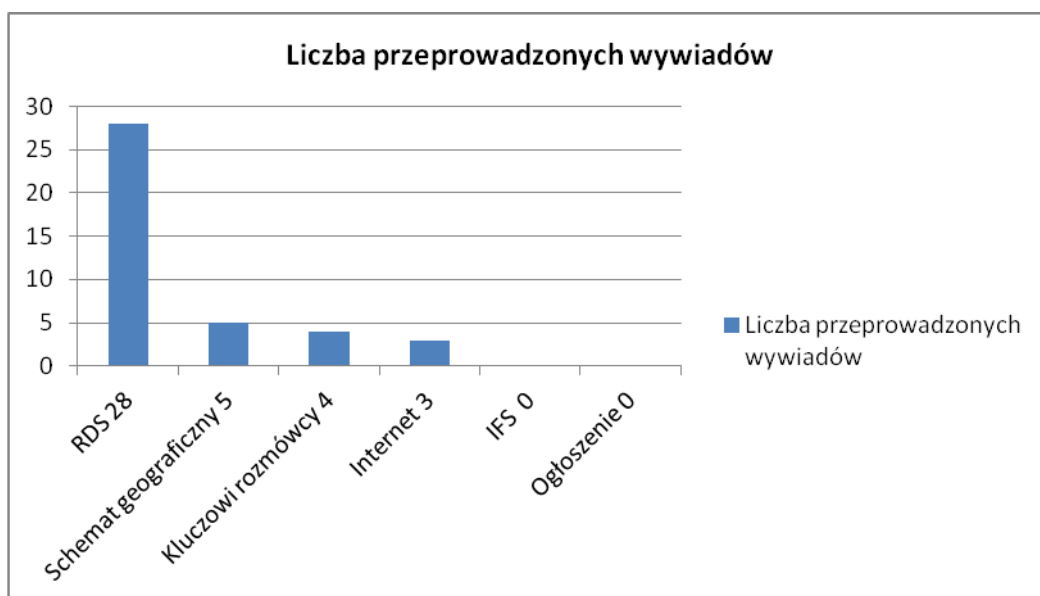
Dla grupy osób objętych badaniem nie istnieje żaden dostępny badaczom operat losowania, czyli lista, na której znalazłyby się wszystkie udokumentowane małżeństwa mieszane zawarte pomiędzy obywatelami Polski a Cudzoziemkami pochodzącymi z Ukrainy, Rosji i Białorusi. Dlatego też przy wyborze metody docierania do rozmówczyń zdecydowano o wyborze, jednej z najlepiej znanych metod nielosowego doboru próby, jaką jest metoda

kuli śnieżnej. *Metoda kuli śnieżnej* stosowana jest przez badaczy jakościowych w przypadku grup, w stosunku, do których niemożliwe jest zastosowanie losowych schematów doboru próby reprezentatywnej. Polega ona na tym, że zakłada się, że członkowie populacji, którą chcemy zbadać, osoby blisko z nimi związane lub uczęszczające do tych samych miejsc, znają osoby należące do tej społeczności, są w stanie nawiązać z nimi kontakt i przekazać je badaczowi. Wśród tej metody wyróżnić można: tradycyjną metodę kuli śnieżnej, RDS, IFS, metodę geograficzną oraz metodę kluczowych rozmówców (Wysieńska, 2010).

Ze względu na stosunkową łatwość oraz niskie koszty, metoda ta jest dość często stosowana przez badaczy jakościowych. Jednak pomimo tych niewątpliwych zalet posiada ona również pewne wady, które również należy wziąć pod uwagę w naszym badaniu. Jedną z nich wynika z faktu, że zazwyczaj nasi przyjaciele i znajomi są do nas podobni. To sprawia, że kolejne wywiady przeprowadzone w grupie znających się osób obciążone są błędem homofilii. W efekcie zaś mamy nadreprezentację pewnych grup i niedoreprezentację innych. W zrealizowanym przez nas badaniu problem ten pojawił się po ok pierwszych 10 wywiadach, kiedy zauważono, że zebrany materiał dotyczy głównie wysoko wykształconych kobiet o podobnych ścieżkach kariery zawodowej i problemami z nią związanymi.

Poniższy wykres przedstawia ilość wywiadów zrealizowanych w badaniu, do których kontakt został pozyskany dzięki poszczególnym kategoriom metody kuli śnieżnej oraz dodatkowo dzięki kategorii „Internet”, która również stanowiła dla nas źródło kontaktów:

Wykres 1. Liczba przeprowadzonych wywiadów dzięki poszczególnym metodom rekrutacji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania

W zrealizowanej przez nas puli osób badanych zastosowane były wszystkie z wymienionych wyżej sposobów oprócz metody IFS (indigenous field worker sampling). Metoda ta polega, bowiem na przeszkoleniu z zakresu celów badania, metody i sposobu prowadzenia wywiadu, osób będących członkami danych grup lub pracujących z nimi. Następnie wywiady realizowane są bezpośrednio przez przeszkolone osoby. Metoda ta w założeniu stanowi bardzo dobry instrument pozwalający na dotarcie do osób, które również mogłyby nie wyrazić zgody na rozmowę z kimś dla nich obcym. Takie osoby zazwyczaj chętniej wyrażają taką zgodę po zapytaniu przez kogoś, kogo dobrze znają, lub kto jest członkiem ich grupy. Osoby, które z racji swojej przynależności do danej grupy lub też ze względu na charakter pracy mają szerszy dostęp do potencjalnych osób badanych. W naszym badaniu jednak nie było możliwości skorzystania z tej metody głównie ze względu na ograniczenia budżetowe. Przeszkolenie i zlecenie takiego zadania osobie spoza zespołu badawczego wiązałoby się z dodatkowymi kosztami. Wszystkie zrealizowane wywiady w badaniu zostały przeprowadzone przez badaczki z zespołu badawczego. Uczestniczki nie otrzymywały wynagrodzenia za udział w badaniu.

Opisana w literaturze metoda RDS (respondent driver sampling) przyjmuje założenie, że każda jednostka w badanej populacji ma niezerowe szanse znalezienie się w próbie, ze względu na sieci kontaktów, w których szacuje się, że pomiędzy dowolnymi dwoma jednostkami istnieje jedynie około sześciu osób, pośredników (Wysieńska, 2010). Innymi słowy, za pomocą sześciu kolejnych „znajomych znajomych”, można dotrzeć do dowolnej osoby. W naszym badaniu metoda RDS została zrealizowana w przypadku dwudziestu ośmiu wywiadów. Jej przebieg polegał na przeprowadzeniu pierwszych kilku wywiadów, do których kontakt został znaleziony poprzez tradycyjną metodę kuli śnieżnej, czyli wykorzystanie kontaktów przyjaciół i znajomych. Następnie osoby te zostały zapytane o to, czy posiadają wśród swoich przyjaciół kobiety będące w podobnej sytuacji oraz czy mogłyby zapytać się ich o zgodę na udział w badaniu. W ten sposób pozyskane były kolejne kontakty do rozmówczyń. Osoby, które jako pierwsze były zrekrutowane nazywa się „nasionkami” (seeds), gdyż to od nich powstają (wyrastają) kolejne kontakty. W takim przypadku kontakt z kolejnymi osobami przebiegał na dwa różne sposoby. Najczęściej badaczki otrzymywały już konkretny kontakt do osoby poinformowanej przez znajomą o celu i formie badania, lecz zdarzało się również, że zrekrutowanie przez „nasionka” osoby same kontaktowały się z badaczkami deklarując chęć wzięcia udziału w badaniu. Dzięki tej metodzie udało się

dotrzeć do kobiet, z którymi prawdopodobnie nie można byłoby skontaktować się w żaden inny sposób, np. przez ogłoszenie lub udział w wydarzeniu kulturalnym. Pytanie i informacja dostarczona przez osobę znajomą uczestniczące badania jest również o wiele bardziej „bezpieczniejsza”, mniej zagrażająca, niż bezpośrednie zwrócenie się badaczki z prośbą o udział w badaniu. Biorąc również pod uwagę specyfikę naszego badania oraz fakt, że duża część pytań dotyczy życia prywatnego, rodzinnego wielu kobietom rozmowa na ten temat z obcą osobą mogła wydać się zbyt trudna. Polecenie jej przez koleżankę zdecydowanie minimalizowało tę obawę, chociaż zdarzały się również odmowy udziału w badaniu.

Drugim najbardziej owocnym sposobem rekrutacji osób badanych okazał się w zrealizowanym badaniu schemat geograficzny. Badaczki starały się wyszukiwać i aktywnie brać udział w różnego rodzaju wydarzeniach organizowanych przez stowarzyszenia i organizacje zrzeszające obywateli trzech krajów, z których rekrutowane były osoby badane. Wśród wydarzeń, w których udało się nam wziąć udział znalazły się m. in. konferencje poświęcone sprawom migrantów z państw trzecich organizowane przez organizacje NGO w Warszawie. Dobrą okazją do nawiązania kontaktów okazał się również udział w spotkaniach organizowanych przez Imigrancki Klub Czytelni w Ożarowie Mazowieckim, Żyrardowie oraz Warszawie. Podczas jednego z tych spotkań zostały przedstawione cele i założenia badania. Oprócz promocyjnego charakteru, wystąpienie wzbudziło zainteresowanie migrantek, które same bezpośrednio nie mogły wziąć udziału w badaniu, gdyż nie spełniały jego kryteriów, jednak z chęcią pomogły w nawiązaniu kontaktu ze swoimi koleżankami oraz w jednym wypadku córkami, które poślubiły obywatela Polski. Zdecydowanie udział w tego rodzaju wydarzeniach jest pomocny w dotarciu do osób badanych, nie tylko poprzez często bezpośredni kontakt z nimi, lecz przede wszystkim dzięki realnemu i widocznemu zaangażowaniu badaczy w tematykę, której dotyczy projekt. Badaczki stają się z czasem osobami nie tyle znanymi, co rozpoznawanymi w kręgu migrantów danego państwa, zyskują zaufanie i z czasem łatwiej jest też o przeprowadzenie rozmowy.

Wśród osób rekrutowanych za pomocą metody kluczowych rozmówców (key informant sampling) znaleźli się w naszym badaniu głównie eksperci, z którymi zostało przeprowadzonych 5 wywiadów. Osoby, z którymi udało nam się porozmawiać, na co dzień mają kontakt z różnymi aspektami życia małżeństw mieszanych (pomoc i wsparcie, aspekty prawne zawierania i rozwiązywania małżeństw oraz kontrola legalności małżeństwa oraz statusu prawnego współmałżonka – cudzoziemca). Każdy z ekspertów opowiedział o specyfice małżeństw mieszanych z punktu widzenia swojej pracy. Dzięki temu możliwe

było zebranie informacji, których same osoby badane nie mogłyby nam udzielić chociażby z braku świadomości swojej sytuacji i jej prawnych konsekwencji, niechęci lub obawy przed ujawnieniem pewnych faktów lub też po prostu z powodu uznania tych informacji jako nieistotnych dla badacza. Metoda ta, pomimo pewnych obciążeń wynikających z faktu, że nasi kluczowi rozmówcy ze względu na specyfikę swojej pracy są w relacji z małżeństwami mieszanymi jedynie w ograniczonym zakresie, okazała się bardzo pomocna w naświetleniu pełnego obrazu sytuacji kobiet – migrantek poślubiających obywateli polskich.

Metodą dotarcia do osób badanych w zrealizowanym przez nas badaniu były również poszukiwania potencjalnych rozmówczyń poprzez opublikowane artykuły bądź strony www w Internecie. Dzięki wyszukaniu w elektronicznym wydaniu gazety artykułu opisującego historię kobiety, która odniosła sukces w Polsce oraz opisu jej sytuacji rodzinnej w Polsce udało się przeprowadzić niezwykle ciekawy wywiad. Również kontakt z przedsiębiorczymi osobami, które Internecie oferowały lekcje języka ojczystego okazał się pomocny. Przez wyszukiwanie w Internecie udało się porozmawiać z trzema kobietami.

Ostatnią i najmniej efektywną formą docierania do osób badanych, która nie przyniosła niestety żadnego efektu okazała się forma zamieszczania ogłoszeń. Ogłoszenie o realizowanym projekcie, zachęcające do wzięcia udziału w badaniu zostało opublikowane na stronie CSM, oraz portalu społecznościowym facebook.¹

5. Realizacja wywiadów.

Realizacja wywiadów, od strony czysto technicznej również przebiegała w różny sposób i podyktowana była głównie koniecznością dostosowania się do możliwości czasowych i organizacyjnych osoby badanej. Uczestniczki badania zawsze same wybierały zarówno czas jak i miejsce przeprowadzenia rozmowy. Poniższy wykres przedstawia ilość przeprowadzonych wywiadów w różnych lokalizacjach.

¹ <http://www.facebook.com/pages/Centrum-Stosunków-Międzynarodowych/153282818027787>

Wykres2. Ilość przeprowadzonych wywiadów w różnych lokalizacjach.

Źródło: Na podstawie wyników badania.

Przed rozpoczęciem rozmowy każda z osób badanych wyraziła zgodę na użycie dyktafonu oraz nagranie wywiadu. Kobiety zostały również poinformowane o tym, że w każdej chwili mogą poprosić o przerwanie nagrywania oraz skorzystać z odmowy udzielenia odpowiedzi. O ile wszystkie uczestniczki wyraziły zgodę na nagranie, to w kilku przypadkach zdarzały się sytuacje, gdy badaczka została poproszona o wstrzymanie nagrania. Udzielane były wówczas odpowiedzi na pytania, którymi kobiety chciały się podzielić, ale prosiły o niewykorzystywanie tego materiału w badaniach. W analizie badania nie zostały wykorzystane materiały, co do których zostały zgłoszone takie zastrzeżenia.

Najwięcej wywiadów zostało przeprowadzonych w miejscach publicznych, takich jak kawiarnie. Były to miejsca dobierane ze względu na preferencje rozmówczyń, najbliższej ich miejsca zamieszkania lub pracy. Pomimo pewnych zakłóceń wpływających na późniejszą, jakość nagrania wywiadu, takie rozwiązania były konieczne, przez wzgląd na brak innych możliwości. Dla niektórych rozmówczyń takie publiczne miejsce było też pewnego rodzaju bezpieczniejsze i/lub wygodniejsze od pozostałych. Część wywiadów została też zrealizowana w mieszkaniach Cudzoziemek. Głównie były to kobiety, które miały już małe dzieci i ze względów czysto organizacyjnych umówienie się w kawiarni lub przyjazd do biura projektu nie wchodził w grę. Nieco innych powodów, braku możliwości opuszczenia miejsca pracy, kilka wywiadów zostało przeprowadzonych bezpośrednio w pracy uczestniczek badania (przed lub po jej zakończeniu).

Kilka wywiadów zostało również przeprowadzonych w biurze projektu. Osobom, które wyraziły zgodę na odwiedzenie Centrum Stosunków Międzynarodowych odpowiadała lokalizacja Fundacji oraz poufność zagwarantowana dzięki rozmowie za zamkniętymi drzwiami. Były to kobiety, którym czas pracy, lub właśnie jej brak pozwalał na umówienie się w tym miejscu.

Za pomocą wcześniej opisanych metod rekrutacji udało się dotrzeć do kobiet spełniających warunki badania, lecz które zamieszkują w różnych miastach Polski. Projekt nie przewidywał na wstępie podróży do innych miejscowości. Wywiady zrealizowane w Gdańsku oraz Białymstoku zostały przeprowadzone za pośrednictwem programu skype, dwa telefonicznie, dzięki wykorzystaniu aparatu głośnomówiącego. Pozostałe wywiady przeprowadzono w Warszawie.

Wszystkie uczestniczki badania otrzymały ulotki projektu oraz poinformowane zostały o spotkaniach mających nastąpić w kolejnych etapach projektu.

Bibliografia:

Babbie, E. 2008. Podstawy badań społecznych. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Silverman, D. 2007. Interpretacja danych jakościowych. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Wysińska, K. 2010. Rekrutacja respondentów wśród społeczności azjatyckiej. ISP.

Centrum Stosunków Międzynarodowych

CSM jest fundacją - niezależnym, pozarządowym ośrodkiem analitycznym zajmującym się polską polityką zagraniczną i najważniejszymi problemami polityki międzynarodowej. CSM realizuje własne projekty badawcze, przygotowuje raporty i analizy oraz uczestniczy w międzynarodowych projektach we współpracy z podobnymi instytucjami w wielu krajach. Działalność CSM ma charakter badawczy i edukacyjny. Od momentu powstania Centrum w 1996 r., udało się zbudować wpływowe forum dla debaty nad polityką zagraniczną z udziałem polityków, dyplomatów, pracowników administracji publicznej, przedsiębiorców, dziennikarzy, studentów oraz przedstawicieli wielu innych organizacji pozarządowych.

Celem CSM jest:

- wzmocnienie polskiego środowiska zajmującego się polityką zagraniczną oraz pogłębienie wiedzy o polityce międzynarodowej w społeczeństwie polskim;
 - pogłębianie rozumienia celów polskiej polityki zagranicznej wśród elit politycznych, dyplomatycznych i dziennikarskich innych państw, jak również uświadamianie polskich liderów co do celów polityki zagranicznej innych państw;
 - wpływ na najważniejsze kierunki debaty o polityce międzynarodowej w Polsce i za granicą.
- Założycielem i prezesem Centrum Stosunków Międzynarodowych jest Janusz Reiter.

CENTRUM STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH
CENTER FOR INTERNATIONAL RELATIONS

ul. Emilii Plater 25
00-688 WARSZAWA
tel.: (+48 22) 646 52 67, 646 52 68
fax: (+48 22) 646 52 58
e-mail: info@csm.org.pl
www.csm.org.pl